

Aydın Mədətoğlu

Filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru

Bizim yazar

"Yaxın Şərqdəki tarixi Avropalaşma hərəkətinin ən səmimi ideoloqu" (Məmməd Əmin Rəsulzadə), Avropada ali təhsil alan ilk Azərbaycan Türkü, mənalı həyatının 50 ilini Türklüyün yüksəlişinə həsr edən, ömrünün son anlarına qədər millətinin inkişafı yolunda qələmini yerə qoymayan, beş dildə sərbəst yazıb-yaradan, ilk məqaləsini Parisdə qarşılaşdığı bir Şərqliyə, "Dünyanın şahı dərvişə" – Şeyx Cəmaləddin Həmədaniyə (Əfqaniyə), son yazısını isə Türk dünyasının unudulmaz şəxsiyyəti böyük Mustafa Kamal Atatürkə həsr edən, 20-dən çox elmi əsərin, sayı bilinməyən yüzlərlə sensasiya doğuran və publi-

Şahnəzər Hüseynov, Əhməd bəy Ağaoğlunun dünyagörüşü, Bakı 1998; Rəfail Əhmədli, Azərbaycan milli-demokratik dövlətçilik məfkurəsi, Türkcülük, Müasirlik, İslamçılıq, Bakı 2007, səh.141-142).

Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu Ağayev 1869-cu ildə Qarabağın mədəniyyət mərkəzi olan Şuşada anadan olmuş, ilk təhsilini mollaxanada almış, daha sonra 1887-ci ildə Şuşadakı rus gimnaziyasını bitirərək Peterburqa getmiş, şovinst müəllimlərin ucbatından Peterburq Texnologiya İnstitutuna qəbul olunmamış, 1888-ci ildə Parisə gələrək

(Vaqif Sultanlı, Əhməd Ağaoğlu fenomeni. Bax: Əhməd Ağaoğlu, "Üç mədəniyyət", səh.4).

Əhməd bəy Ağaoğlu Parisdə olarkən böyük mütəfəkkir, milliyyətçə Azərbaycan Türkü olan Şeyx Cəmaləddin Əfqani ilə tanış olmuş, bu tanışlıq onun islama baxışlarında dərin iz buraxmış, bir çox yazılarında ondan sitatlar gətirmişdi. 1894-cü ilin ortalarında atasının ölüm xəbərini alan Əhməd bəy vətənə dönməyə məcbur olmuş, yolüstü İstanbulda dayanaraq o dövrün tanınmış elm və siyasət xadimləri ilə tanış olmuşdu.

Əhməd bəy Ağayev ilk əsərini Parisdə fransızca yazmışdır. Parisdə hüquq təhsili almış, 1894-cü ildə

Azərbaycan türklərinin milli iftixarı Əhməd Bəy Ağaoğlu

sistik məqalənin müəllifi, dövrün mütərəqqi ziyalılarının Həsən bəy Zərdabini, Əli bəy Hüseynzadəni, Əlimərdan bəy Toptubaşovu, Haşım bəy Vəzirovu və rusca yazan mühirrləri öz ətrafına toplayan "Kaspi" qəzetinin, daha sonra Əli bəy Hüseynzadə ilə birgə Azərbaycan türkcəsində çıxardıqları gündəlik "Həyat" qəzetinin, ondan sonra isə "İrşad" adlı türkçə qəzetin baş redaktoru olan, müasirləri içərisində böyük fikir adamı, cəsur insan, Türkcülüynün önərlərindən biri kimi məşhur olan, Azərbaycan Türklərinin milli iftixarı Əhməd bəy Mirzə Həsən oğlu Ağayev, məşhur Azərbaycan alimi Əhməd Cəfəroğlunun yazdığı kimi "kişi kimi doğulmuş, kişi kimi yaşamış və kişi kimi də ölmüşdür" (Seçmələr bizimdir. Bax: Qurbanov Ş., Cəmaləddin Əfqani və Türk dünyası, Bakı 1996, səh.96;

hüquq məktəbinə daxil olmuş, Parisin ədəbi-elmi mühiti ilə ünsiyyət yaratmış, məşhur Avestaşünas C. Darmstaterin vasitəsilə Fransanın Erust Renan, İppolit Ten, Oppert, Qaston Paris və başqa alim və ədibləri ilə tanış olmuş, fransız mətbuatında Şərqi tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı və s. haqqında müntəzəm yazılar dərc etdirmişdi.

O, 1892-ci ildə dünya şərqsünaslarının Böyük Britaniyada keçirilən IX Beynəlxalq Konqresində "Şiəlikdə Məzdəki inancları" mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdi. Bu məruzəsi ilə Əhməd bəy Ağaoğlu Qacar şahlarından Nəsrəddin şahın xüsusi hədiyyəsinə layiq görülmüş, məruzə Kembriç Universitetinin xətti ilə bir çox Avropa dillərinə tərcümə edilərək yayılmış, bir çox şərqsünasların diqqət və marağına səbəb olmuşdu

İstanbulda gələrək o zamankı Maarif Naziri Münif Paşa və Qafqazlı tarixçi Murad bəylə tanış olmuşdu. Hələ Parisdə olarkən Tiflisdə nəşr olunan "Qafqaz" qəzetində rusca məqalələr çap etdirmiş, Tiflisə qayıtdıqdan sonra bu qəzetlə əməkdaşlıq etmiş, Tiflis gimnaziyasında fransız dili müəllimi işləmiş, Hacı Zeynalabdin Tağıyevin istəyi ilə sahibi olduğu "Kaspi" qəzetində baş redaktorluğa dəvət olunmuşdu. "Kaspi" qəzeti Əhməd bəy Ağaoğlunun sayəsində Azərbaycan Türklərinin hüququnu müda-

zılar dərc etdirərək bu ideyanın yaradıcısı, əslən Güney Azərbaycan Türkü olan Şeyx Cəmaləddin Əfqaninin fikir və düşüncələrini Rusiya və dünya müsəlmanlarına çatdırdı. Bu yazılardan birində Əhməd bəy Ağaoğlu Şeyx Cəmaləddin Əfqaninin fikirlərini xülasə edərək göstərirdi ki, "Müsəlman aləmi nəhəng bir cəsədə bənzəyir. Bu cəsədin başı İstanbuldadır, qollarının biri Afrika sahillərinə, digəri isə Kırım və Orenburqdan keçərək Çinə qədər uzanmışdır. Lakin əldən düşmüş bu nəhəng və

sürükləyən də elə bu mənasız mübahisələrdir".

Əhməd bəy öncə Əli bəy Hüseynzadə ilə birlikdə türkçə ilk gündəlik qəzet olan "Həyat", daha sonra isə müstəqil olaraq gündəlik "İrşad" qəzetini çıxarmağa başlamışdı. Hər iki qəzetdə o, çar Rusiyasına qarşı və Türklərin siyasi hüquqları uğrunda mübarizə, Türklər arasında birlik yaratmaq məqsədi ilə sünni-şiə düşmənçiliyinə son qoymaq, xalqı savadlandırmaq məqsədi ilə türkçə məktəblər açmaq qayəsini ön plana çək-

fiə edən rusca bir türk orqanına çevrilmişdi (Bax: A.Aqəev, Panislamizm, eqo xarakter i napravlenie "Kaspi", qəzeti, 1900, N 1).

Dünyada gedən prosesləri dərinləndirən, Qərbə və Şərqə yaxından bələd olan Ahmad bəy Ağaoğlu "Kaspi" qəzetində "Panislamizm, onun xarakteri və istiqaməti" adlı rusca silsilə ya-

xəstə cəsədin bədənində bircə dəne də sağ yer yoxdur. Onun hər yerindən qan fışqırır... Belə bir vəziyyətdə görün o (müsəlman dünyası-A.M.) necə mənasız şeylər haqqında mübahisələrə vaxt itirir: Əmiri haqlıdır, Zeydimi? Hansının teoloji prinsipləri doğrudur? Bu cəsəd sonuncu dəfə nəfəs alanda başa düşəcək ki, onu məhvə

mişdir. O, bütün yaradıcılığı boyu məzhəbçiliyə qarşı barışmaz mövqe tutmuş, ərəb əlifbasının Türk dilinə yaramamasını önə çəkmiş, geriliyin səbəbini islamdan öz məqsədləri üçün istifadə edən "şeyx" və "axundlar"da və daha çox köhnə və çürük fars mədəniyyətində görmüşdü.

(ardı gələn sayımızda)